
NAČIN ŽIVLJENJA SLOVENCEV V 20. STOLETJU

DELO PRI RAZISKOVALNEM NAČRTU

SLAVKO KREMENSEK

Imeli smo na voljo nekaj več od dveh desetletij, ko smo začeli resneje razmišljati o načrtu Način življenja Slovencev v 20. stoletju, ki naj bi bil ureden do konca omenjenega obdobja. Če odmislimo čas, ki je bil porabljen za priprave, bo kmalu četrtnina načrtovanih let za nami. Porabljenih pet let se ujema s srednjeročnim planskim razdobjem 1981 — 1985 Raziskovalne skupnosti Slovenije, ki je pglavitni finanser projekta. Naslednje srednjeročno razdobje 1986 — 1990 bo pomenilo približevanje polovici načrtovanega časa. Ko smo tako blizu četrtini prehojene poti, se kaže povprašati o količini in še zlasti o značaju opravljenega dela.

Delo na projektu poteka po nekaj tih, na bolj ali manj strogo začrtanih in na tistih, ki niso načrtovani, a jih je mogoče vanj vključevati. Na prvem mestu je na sedanjí stopnji dela vsekakor v ospredju etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja za naše stoletje. Posvečamo ji največ pozornosti in največ moči; vsaj za enkrat. Spričo pomena, ki ga imajo rezultati topografskega dela tudi neodvisno od končne sinteze, bi pričakovali večjo hitrost in nekoliko večjo zavzetost. Pa vendar: prvo srednjeročno obdobje smo sklenili z desetimi topografskimi pregledi posamičnih občin oziroma območij, ki sicer do konca leta 1985 ne bodo mogli biti vsi natisnjeni, bodo pa vsekakor pripravljeni za natis. Poleg že izdanih zvezkov za občine Ljutomer, Kočevje, Gornja Radgona, Skofja Loka in za Porabje so med desetimi opravljenimi raziskavami še topografski pregledi za občine Murska Sobotka, Domžale, Cerkljica, Črnomelj in za Rož na avstrijskem Koroškem. Vsi navedeni tipkopisi so v redakcijski obdelavi oziroma je to delo za nekatere že opravljeno.

Poskrbeti bi bilo treba, da bi bila intenziteta dela v bodoče približno taka, kakršna je bila v zadnjih dveh letih.

V tem primeru bi lahko računali, da bo topografska akcija do konca stoletja pri koncu. To bi bil podvig, ki bi mu težko našli primerov v dosedajšnji slovenski etnologiji. Seveda je treba pri tem upoštevati, da so bile okoliščine raziskovalnega dela na etnološkem področju v preteklosti bistveno slabše.

Naše razpoloženje bi v zvezi s topografsko akcijo glede na nakazani cilj lahko označili kot zmerni optimizem. Optimisti smo lahko zato, ker je nemogoče, da bi se razblinilo spoznanje o neogibnosti neposredne povezave etnoloških vprašanj s siceršnjim družbenozgodovinskim razvojnim tokom na ravni, ki je za etnologe posebej zanimiva. To pa je ena temeljnih nalog naših topografskih raziskav. Po shemi, ki je bila sprejeta na podlagi temeljitih razprav in dopolnjena po prvih praktičnih izkušnjah, so etnološki podatki materialne, socialne in duhovne kulture vpeti v demografsko, družbenopolitično in gospodarsko strukturo obravnavanega območja kot njen sestavni del za čas zadnjega stoletja. Etnološka problematika postaja tako tudi v etnoloških obravnava h organska sestavina družbenozgodovinskega razvojnega procesa na mikroravni. Glede na leksikografsko zasnovano shemo je v posamičnih obravnava h omenjena organskost seveda nekoliko manj očitna, toda spričo potrebe po enovitosti akcije ni bilo mogoče izbrati drugačne poti.

Optimizem nas lahko navdaja tudi zato, ker je bilo mogoče topografsko delo že pred leti povezati s pedagoškim delom na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Tako se je do danes nabralo tri sto in več študentskih nalog, ki sledijo topografski shemi, večinoma njenim posameznim delom. Čeprav so naloge zelo različne kakovosti, v marsičem manj zanesljive, jih je do določene mere mo-

goče vsekakor uporabiti. Za to govorijo tudi nekatere dosedanje praktične izkušnje. Pedagoško prizadevanje v tej smeri bomo spričo tega nadaljevali. Seveda pa tudi zaradi privajanja na prej omenjeno povezovanje etnološke tematike v ožjem smislu z družbeno-žgodovinskimi razvojnim procesom v njegovi celoti. To na odseku, kjer je omenjena vpetost, kakor smo rekli, najbolj organska.

Zmernost v našem optimizmu pa nam narekuje dejstvo, da se etnologi še vedno relativno slabo zavedamo potrebe po skupnih akcijah, ki nas edine lahko pripeljejo do nekaterih večjih in temeljnih rezultatov. Med njimi je nedvomno delo za topografijo. Čeprav so bili z načrti podrobno seznanjeni vsi slovenski etnologi, tudi vodstva tistih ustanov, v katerih so etnologi zaposleni, je ostalo delo omejeno na precej ožji krog sodelavcev in ustanov, kakor smo pričakovali. O razlogih bi težko govorili. Medtem ko pri sestavljanju vprašalnic praktično skoraj ni bilo etnologov — profesionalcev, ki se akcije tako ali drugače ne bi udeleževali, ostajajo pri delu na topografiji za zdaj bolj ali manj ob strani nekatere centralne ustanove, kakršni sta Slovenski etnografski muzej in Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Ne smemo pa pozabiti, da smo v posameznih primerih in za določena vprašanja dobili pomoč tudi z njihove strani. To velja tudi za SEM in za ZRC. Ne vidim razlogov, da bi bilo v bodoče drugače. Tako je bilo pri predstavitvi topografske obdelave občine Škofja Loka zelo dobrodošlo sodelovanje Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU in želimo si, da bi bilo tako tudi v drugih primerih. Nasploh pa se zdi, da so raziskovalne naloge, ki se nanašajo na ves slovenski etnični prostor, nekako »razdeljene«. Ker je delo za etnološko topografijo za 20. stoletje v organizacijskem pogledu vezano na Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, je razumljivo, da ostaja skrb za ustrezen potek akcije vezana predvsem na to ustanovo. Seveda pa zavoljo svojega značaja naloga daleč presega njene zmoglosti in tudi »dolžnosti«. Pri načrtovanju topografske akcije smo namreč še zlasti mislili na kolege, ki delajo v pokrajinskih muzejih in zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine zunaj Ljubljane. Prepričani smo namreč bili (in smo še), da so topografski pregledi neogiben pogoj za resno in na pod-

lagi sodobnih metodoloških vodil naravnano raziskovalno in siceršnje strokovno delo po posameznih regijah. To so bolj ali manj prepričano ugotavljali tudi kolegi v omenjenih ustanovah in njihova vodstva. Ne verjamemo, da se je to prepričanje po rezultatih, ki so pred nami, kaj omajalo. Priznamo pa, da se celotna akcija na začetku še zdaleč ni zdelo tako zahtevna, kakor v resnici je. Topografski pregledi po območjih občin in ustreznih regij zunaj SRS zahtevajo veliko časa, razgled po ustrezni literaturi, nekaterih arhivskih fondih, v kolikor ti obstajajo, in po terenu. Zahtevajo natančnost, večkratno preverjanje vseh temeljnih podatkov, smisel za analizo in ekonomičnost v izrazu. Ker pa bi omenjene sestavine morale biti lastne vsakršnemu poglobljenemu strokovnemu delu, za kar mora biti vsak etnolog usposobljen, bi zahtevnost akcije, ki računa z naštetimi sestavinami, ne smela pomeniti ovire za večjo pripravljenost.

Problem je očitno le v vključevanju topografskih pregledov v delovne načrte omenjenih ustanov. O tem se bo treba še pogovarjati. Ker si bo, kakor vse kaže, mogoče v kratkem ogledati še predstavitev topografskega dela v obliki občasne muzejske razstave, bo morda ta prispevala pomemben delež k razreševanju omenjenega vprašanja.

Poleg topografskih pregledov po občinah oziroma zamejskih območjih imajo topografski značaj še krajevne monografije, ki so prav tako temeljna sestavina načrta Način življenja Slovencev v 20. stoletju. Zanimivo je, da je ta oblika raziskovalnega dela, ki v okviru slovenske etnologije nikakor ni nova, zunaj organiziranega dela pri načrtu vsaj toliko uveljavljena kakor v njegovem okviru. V tem pogledu za zdaj vodijo sodelavci Slovenskega etnografskega muzeja. V izdajateljskem pogledu, ki smo ga organizirali v okviru Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete, je doslej izšla le monografija o Galjevici, ljubljanskem predmestnem naselju. Monografija o Vitanzju je v tisku. Teče tudi delo za monografijo Kamnika in njegovih meščanov. Pričakujemo tudi monografiji o Gorenji vasi in Gornjem Seniku. Ker je bilo na posvetu o krajevnih monografijah ugotovljeno, da monografskih raziskav ne kaže enotiti, bi bila večja skrb za koordinacijo tega de-

la odveč. To pa ne pomeni, da se ne bi kazalo kdaj pa kdaj pogovoriti z raziskovalci, ki so usmerjeni v to obliko dela; take želje so bile že izražene.

Med naloge Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete kot organizatorja načrta pa kaže še zlasti šteti izbiro takih krajev za preučevanje, ki bodo s svojo socialno in profesionalno strukturo popolnili vrzeli, ki bodo negibno nastajale ob siceršnjih bolj ali manj naključno izbranih krajevnih obravnava. Dosedanja izbira krajev s predmestno-delavsko, trško in malomestno fiziognomijo že ima takšen, lahko bi rekli, regulativen značaj.

Lahko bi razpravljali o intenziteti dela za krajevne monografije, ni pa mogoče zanikati, da se je ta oblika raziskovanja načina življenja Slovencev v 20. stoletju uveljavila. Kolikšno vlogo so pri tem imele predpriprave v obliki vprašalnic za topografsko delo, je posebno vprašanje. Nedvomno pa tudi njihovega pomena ni mogoče zanikati. To pomeni, da so določene oblike usklajenega dela s spodbujevalnim značajem neogibne. To bo treba upoštevati tudi v bodoče.

Ne glede na samostojen značaj topografske akcije po občinah na eni strani in krajevnih monografijah na drugi smo že od začetka imeli obe obliki za pripravo na končno sintezo o načinu življenja Slovencev v 20. stoletju. Zaradi zahtevnosti in temu ustrezne počasnosti poteka dela je razumljivo, da ne kaže čakati z drugimi pripravami za bodočo sintezo. Še več: delo za sintezo bo moralo potekati vzporedno z omenjenima oblikama, pri čemer bo mogoče računati z njihovim medsebojnim dopolnjevanjem. Sicer pa dajejo podlago za sintezo tudi druga etnološka in neetnološka dela, ne le tista z izrazito topografskim značajem.

Kakor vemo, se največji del naše etnološke strokovne dejavnosti v večji ali manjši smeri nanaša na način življenja Slovencev v našem stoletju, ne da bi bilo to vedno posebej povedano.

Čimbolj vsestranski razvid nad to produkcijo, tekočo in preteklo, kakor tudi nad rezultati dela še nekaterih drugih strok, sodi tako med temeljne in neodložljive priprave za omenjeno sintezo in seveda tudi za delo pri dru-

gih dveh omenjenih in še neomenjenih oblikah. Tekočo in retrospektivno etnološko bibliografijo, dovolj široko zasnovano, kaže tako šteti med naše temeljne in najnujnejše pripravljalne naloge. Ker je bilo delo za bibliografijo pred leti že utečeno ga velja nadaljevati in za pretekla obdobja tudi dokončati. Poleg tega je treba zbrati ali na začetku vsaj evidentirati tisto gradivo, ki ne sodi v bibliografijo, je pa izjemno pomembno za sintezo. Razgled po tovrstnem gradivu za prva desetletja, ki jih bo sinteza zajela, že poteka.

Med neogibna spremljevalna dela pri uresničevanju projekta Način življenja Slovencev v 20. stoletju je treba šteti razprave teoretičnega značaja. Tovrstna prizadevanja smo v poglavitnem uokvirili v nalogo Etnološka enciklopedija, kjer gre med drugim za reševanje nekaterih temeljnih teoretičnih in terminoloških vprašanj. Med najpomembnejšimi nalogami te vrste je opredelitev pojma način življenja in njegovih soznačnic, spreminjanje njegove rabe doma in na tujem, v etnologiji in zunanaj nje. Podobno velja za nekatere druge kategorije, ki so z načinom življenja Slovencev v 20. stoletju v najneposrednejši zvezi. To so še zlasti pojmi delavska kultura, meščanska kultura, množična kultura, ljudska kultura. V ta sklop sodijo končno tudi razprave o soodnosnosti med etnologijo in nekaterimi drugimi strokami. Večino teh nalog smo povezali s pedagoškimi prizadevanji na Oddelku za etnologijo FF.

Delo pri raziskovalnem načrtu Način življenja Slovencev v 20. stoletju poteka torej dovolj usklajeno. Akcije, ki so bile začete in tečejo na več tirih, se med seboj dopolnjujejo. Teoretična misel je povezana s prakso. Med značilnosti dela pri projektu je treba posebej poudariti njegovo povezanost z vzgojo etnoloških kadrov, kar velja v večji ali manjši meri tudi za druge naloge, ki jih rešujejo v okviru Znanstvenega inštituta filozofske fakultete. S tem in s poudarkom na načinu življenja novejšje dobe je delo dovolj diferencirano od prizadevanj drugih ustanov, obenem pa z njimi tudi dovolj povezano.